

3. „Consortium totius vitæ“ a „bonum coniugum“ v církevním manželském právu

THDR. PHDR. RADEK MEZULÁNÍK, PHD
notář DCS v Brně

I. Bonum coniugum: historický exkurs

II. vatikánský koncil v pastorační konstituci *De Ecclesia in mundo humus temporis*, začínající slovy *Gaudium et spes*, definoval manželství jako *intima comunitas vitæ et amoris coniugalis*, čili jako společenství života a lásky. Tak byl zdůrazněn interpersonální charakter manželského spojení, což se projevilo také v mnoha dalších formulacích použitých koncillem s cílem definovat manželství: *intima unio, utpote duarum personarum donatio, actu humano, quo coniuges sese mutuo tradunt atque accipiunt*. Z takovéhoho chápání manželství se zrodila rovněž změna pohledu Církve na hlavní cíle manželství. Zrození potomstva, považované do doby II. vatikánského koncilu za nejdůležitější cíl, ustoupil manželskému spojení i když koncil nenegoval *ordinatio ad prolem*, nicméně však položil rozhodující důraz na *ius ad totius vitæ consuetudinem*.

Konsekvencí II. vatikánským koncillem obnoveného manželského spojení se stala nová figura částečné simulace – *exclusio boni coniugum* – která v kanonické doktríně našla oprávněné místo.

II. Kodex kanonického práva z roku 1917

Kodex kanonického práva z roku 1917 neuzívá termín *bona matrimonii*, ačkoli – mluvíce o jeho cílech – opírá se o tradiční zdroje uvádějící tradiční rozdělení dober reprezentované sv. Augustinem. V kán. 1013 § 1 označoval jako prvořadý cíl manželství zrození a výchovu potomstva, definující jako druhořadý cíl vzájemnou pomoc manželů a potlačení žádostivosti. Kán. 1013 § 1 tvrdil: „*Matrimonii finis primarius est procreatio atque educatio prolis, secundarius mutuuum adiutorium et remedium concupiscentiæ*“.

Můžeme pozorovat, že prvotní schéma kodexu 1917 označovalo pouze existenci dvou různých cílů manželství, bez rozdílu mezi prvořadým a druhořadým cílem. Toto rozdělení vzniklo během konečné redakce kánonu kard. P. Gasparriegem, odpovědným za redakci. Definice kodexu tedy nenechala mnoho místa pro personalistické interpretace chápání svátosti manželství, ponechávající stranou celé bohatství přirozeného manželství a z něho vyplývajících práv a povinností, které jsou obsaženy, jak to definuje nový kodex, v odevzdání se manželů sobě navzájem. Kodex 1917 se omezil pouze na konstatování, jako druhořadý cíl, *mutuuum adiutorium* jakož i *remedium concupiscentiæ*, které jinak čpělo oním negativním pohledem na sexualitu člověka, tak velmi přítomným v celé kanonické tradici. Je nutné současně připomenout, že tradiční rozdělené dober manželství, tvořící zdroj pro definici cílů manželství, byl v praxi využit kodexem 1917 k popisu schopnosti dané osoby k uzavření manželství.

Termín *bonum coniugum* se v kodexu 1917 neobjevil, protože se to i nezdá možné, bereme-li v úvahu pohled kodexu na instituci manželství, ve kterém fundamentální záležitost byla prezentována v kán. 1081 § 2 *jus in corpus*.

III. Obnova II. vatikánským koncilem

V roce 1930 vydaná encyklika *Casti connubi* papeže Pia XI. se stala zásadní událostí v utváření pojmu *bonum coniugum*, když se vztahoval bezprostředně k manželské lásce. I když neměnila mnoho v pohledu na dobra manželství a jeho cíle, obrátila však pozornost na hodnotu manželské lásky. Ve vztahu k dobru manželství Pius XI. uvádí tradiční schéma sv. Augustina, často využívajíc citáty z jeho děl, ve vztahu k cílům manželství zase papež umísťuje manželskou lásku vedle vzájemné pomoci a potlačení žádostivosti, jako druhořadý cíl manželství, podřízený – shodně s kodexem 1917 – zrození a výchově potomstva.

Bez pochyby přelomovým momentem v pohledu na otázku *bonum coniugum* byl II. vatikánský koncil. Definujíc manželství jako *intima communitas vite et amoris coniugalitatis*, koncil odstoupil od pouze prokreativní, a současně juridické vize manželství, ukazující, že manželství je především společenství lásky, ve kterém mezilidské spojení tvoří element neobyčejně podstatný. Personalistická vize manželství, tak charakteristická pro koncilní obnovu musela vést k úplně jinému pohledu otců koncilu na základní cíle manželství, z nichž *ordinatio ad prolem* nemohlo již být chápáno jako absolutně prvořadý cíl, když tento cíl měl být interpretován v kontextu manželství chápaného jako společenství života a lásky.

První akcent viditelné změny způsobu pohledu na cíle manželství je vidět v dogmatické konstituci o Církvi *Lumen Gentium*, ve které mj. čteme, že „křesťanští manželé v moci svátosti manželství, skrze které projevují tajemství jednoty a plodné lásky mezi Kristem a Církví a také se jí účastní, napomáhají si vzájemně v manželském spolužití a také rození a výchově potomstva pro získání svatosti (...)“.

Pastorační konstituce o Církvi v současném světě *Gaudium et spes* jednoznačně mluví o „hlubokém společenství života a manželské lásky“. Jak tvrdí: „ze své přirozenosti manželská instituce a také manželská láska jsou nastaveny k rození a výchově potomstva, což jim tvoří jakoby nejvyšší korunu. Podobně muž a žena (...) svědčí sobě navzájem pomocí a službou a tak potvrzují pocit své jednoty a dosahují jí ve stále větší míře“.

Jak vidíme, v koncilním chápání se nemluví pouze o zrození a výchově potomstva ve vztahu k manželství, ale akcent se přesunuje na hodnotu a význam manželské lásky. Ona láska se stává cílem manželství, společně s cílem prokreativním, a opírá se o spojení (pouto, svazek), vzájemné zdokonalování se (nemluví se již pouze o sexuálním aspektu) a také úplném odevzdání se sobě navzájem.

Zásadní změna v chápání manželství a jeho hlavních cílů se týkala rovněž přenesení akcentu z lásky chápané ve smyslu fyzickém, tak charakteristickém pro *jus in corpus*, na lásku chápanou ve smyslu celostním, ve kterém ne biologická sféra, ale integrální osoba je angažována na stvoření vztahů, které získávají přímo sakrální charakter, v manželství definovaný jako svátost. Jistě je možné zahájit na tomto místě diskusi o tom, do jaké míry může takto chápaná láska tvořit jeden z cílů manželství v právním chápání. Zda ona láska, která se podle koncilního chápání v praxi ztotožňuje s pojmem dobra manželů, snadno vede ke vzájemnému zdokonalování se ve svatosti, tvoří cíl prvořadý, nebo má být raději interpretována jako jeden z cílů vedle jiného, jakým je podle tradice *ordinatio ad prolem*?

IV. Přípravné práce nového kodexu

Schématu nového kodexu, který byl promulgován v roce 1983 zohledňovaly nejen obnovenou vizi manželství prezentovanou II. vatikánským koncilem, zvláště v konstituci *Gaudium et spes*, ale současně výsledků jurisprudence Římské rot, která počátkem sedmdesátých let XX. století zahájila pokusy redefinovat pojem *bonum*

coniugum ve vztahu k cílům manželství. Je nutné zde zmínit mimořádný přínos jedné ze sentencí coram Fagiolo z roku 1970, ve které ponens obrací pozornost k právnímu rozměru lásky, a zejména jurisprudenční výsledek práce Pinta, v kterém ponens směle přistupuje k definici termínu *bonum coniugum* chápaného jako *mutua perfectio psychosexualis coniugum*. Zásluhy Pinta v této materii jsou mimořádně důležité, když obrátil pozornost na to, že *bonum coniugum* se realizuje skrze *intima coniunctio personarum atque operum* a provedl oddělení *bonum coniugum* od tradičních teorií třech dober manželství.

Personalistická vize manželství přítomná stejně v konstituci *Gaudium et spes*, jako i v některých sentencích roty způsobila, že konzultoři debatující nad podobou nového kodexu nemohli projít lhostejně kolem tak významných změn v chápání manželství a jeho cílů. *Bonum coniugum* chápané jako cíl manželství se objevuje poprvé v pracích komise připravující nový kodex v roce 1977. Konzultoři, odvolávající se na kán. 243 Schématu z roku 1975, velmi kritizovaného doktrínou pro nezohlednění výsledků II. vatikánského koncilu i jurisprudence Římské roty ve vztahu k personalistické vizi manželství, zakomponovali následující definici manželství: „*Matrimonium est viri et mulieris totius vite coniunctio quae indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad prolis procreationem et educationem ordinatur*“. Nutno připomenout, že v definici manželství z roku 1977 se již neobjevuje tradiční rozdíl mezi cílem prvořadým a cílem druhořadým manželství, takže jak dobro manželů tak i zrození a výchova potomstva jsou postaveny na jednu rovinu. Tato definice se setkala s uznáním, téměř v žádné části nebyla již změněna a konzultoři během konečné redakce podtrhli pouze: *Locutio ad bonum coniugum manere debet. Ordinatio enim matrimonii ad bonum coniugum est revera elementum Essentials foederis matrimonialis*.

V. Kodex z roku 1983

CIC v kánonu 1055 tvrdí: „*Matrimonium foedus, quo vir et mulier inter se totius vite consortium constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinátam, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est*“.

V této definici nenajdeme žádný rozdíl mezi cílem prvořadým a cílem druhořadým manželství. Jak se zdá, není možné ani mluvit o jakékoli preferenci zákonodárce zvýraznit některý z cílů manželství. Není to tedy tak, že by obnova II. vatikánského koncilu a s ní spojená personalistická vize manželství přesunuly akcent na *bonum coniugum* jako hlavního cíle manželství, ponechávající ve stínu nebo přímo jako podržený cíl zrození a výchovu potomstva. I když ve znění kán. 1055 CIC *bonum coniugum* předchází teoreticky druhý cíl, kterým je zrození a výchova potomstva, toto by však bylo neodůvodněné přesvědčení, že to znamená že nejdůležitějším cílem je právě *bonum coniugum*. Může být, že ono pořadí cílů vychází z faktu, že v pořadí událostí se nejprve rodí láska, a tedy interpersonální vztah mezi snoubenci, a později manželé, a teprve následně má místo otevřenost ke zrození nového života. Tímto způsobem se *bonum coniugum* realizuje v rodině, čili výchovou potomstva.

Jakkoli se termín *bonum coniugum* označující jeden z cílů manželství, ve shodě s kán 1055, zdá se již natrvalo objevil v doktríně i jurisprudenci Římské roty, jeho bližší definice přidává mnoho těžkostí. Je třeba připustit, že problémem je upřesnění zda termín *bonum coniugum* se vztahuje k podstatě manželství, nebo – jinak řečeno – k manželství chápaném v jeho aspektu *in fieri*, nebo spíše k manželství chápaném *in facto esse* označujícím etapu, která následuje po vyjádření manželského souhlasu, s celým úsilím manželů zaměřeným k vytvoření společenství života.

Počátečním momentem vzniku manželského svazku je moment, ve kterém dvě osoby rozdílného pohlaví vyjádří manželský souhlas, odevzdávající se tak sobě navzájem. Manželství je svazkem muže a ženy ze své přirozenosti zaměřeným k dobru manželů. A opačně, právě ono dobro manželů je hlavním elementem manželství. Stručně tedy to znamená, že nemůže nastat situace, aby manželé, uzavírající manželský svazek, mohli netoužit po svém dobru, když ono dobro je jednoznačně předmětem, na kterém se zakládá manželská shoda. Tímtož předmětem – shodně s kán. 1057 CIC – je vzájemné přijetí a předání se sobě navzájem oběma manželi.

Dobro manželů není objektivní skutečností, ale osobní, když je možné ji realizovat pouze skrze osoby manželů. Není to abstraktní dobro, když je dobrem právě pro konkrétní osoby, které se rozhodují vytvořit společenství života.

Ono odevzdání se manželovi obsahuje nejen aspekt fyzický, ale musí být chápáno v kontextu celé osoby, je překonáním vlastního egoizmu s cílem otevřít se dialogu s druhou osobou. Manželé odevzdávají sobě navzájem ne to, co vlastní, ale kým jsou – svoji osobnost. Je to odevzdání se celostní, nepřipouštějící žádné výjimky. Každá výjimka by totiž byla popřením úplného odevzdání se ve smyslu definitivním a výlučným.

Objevuje se však otázka: zda vystačí, aby ona orientace osob na společné dobro existovalo pouze v momentu vyjádření manželského souhlasu, nebo je pro plnou interpretaci pojmu *bonum coniugum* nezbytné, aby manželé nejen toužili po dobru, ale současně směřovali své konání k dosažení cíle, který přijímají ve chvíli vyjádření manželské shody. Odpověď musí být pozitivní. Vzájemné odevzdání se manželů v manželství orientované na vytvoření společenství života a lásky, které je esencí manželství chápaného *in fieri*, obsahuje totiž v sobě orientaci na *bonum coniugum* v manželství chápaném jako *in facto esse*. Nutno totiž podotknout, že kodex potvrzuje, že manželství je *ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum*. To znamená, že *bonum coniugum* tvoří cíl zároveň v poměru k manželství chápaném *in fieri* i v poměru k manželství *in facto esse*, když je k němu manželství zaměřeno.

Můžeme proto vyvodit závěr, že skrze vzájemný společný život manželů *bonum coniugum* se formuje a získává odpovídající podobu. Tak právě manželství je skutečností, která umožňuje manželům růst v osobní dokonalosti a skrze to budovat dobro pro druhou osobu. Proto *bonum coniugum* je posledním bodem dlouhého procesu vzájemného dozrávání a vytváření plného společenství života a lásky. To znamená, že je opřeno o celou škálu hodnot umožňujících vzájemné zdokonalování se v interpersonálním vztahu, hodnot pocitových, intelektuálních, ekonomických, kulturních a především duchovních. Jde tedy současně o společenství ve sféře sexuální, stejně jako v každodenním prožívání společných problémů, obtíží, které se zdánlivě mohou zdát vzdáleny od vytváření společenství, v praxi překonávané společným úsilím takové společenství obohacuje a sblíží k dokonalosti.¹

¹ Pojem *bonum coniugum* se jistě dočká ještě mnoha zpřesnění a interpretací, jak v doktríně tak v jurisprudenci Roty, můžeme však jednoznačně říci, že je třeba mu rozumět v aspektu celkového společenství života a lásky vyžadující úplné odevzdání se sobě navzájem nejen ve sféře fyzické, ale především osobní(-ostní). Takové odevzdání se nevyčerpává v momentu vyjádření manželského souhlasu, ale ustavuje zahájení společné práce na vzájemném zdokonalování se s cílem vytvořit plné společenství života a lásky – společenství, které – nutno zdůraznit – je zaměřeno ke zrození a výchově potomstva. Zdokonalující se navzájem, slouží si pomocí, společně usilují o posvěcení, dávají se neustále a bez výjimky v celé plnosti toho slova, které znamená žít pro dobro milované osoby, pro společné dobro, čili *ad bonum coniugum*.

VI. *Consortium totius vite*: úvod

„*Omnis definitio /est/ in iure periculosa*“² – toto pro právní kulturu relevantní rčení připomněla Papežská komise pro obnovu Církevního práva v polovině své práce, zejména při diskusi nad propozicemi klíčových norem manželského práva obsažených v prvním schématu „*De sacramentis*“ z roku 1975. Logiku výhrad objasnila deklarace kardinálů, členů Komise, zveřejněná v roce 1977. Na otázku: „*Utrum in Codice prebenda sit notio matrimonii?*“ Komise, ústy svého předsedajícího kard. P. Felici, odpověděla: „*Patres censuerunt (...) notionem matrimonii prebendam esse in Codice sed potius forma deskriptiva et in obliquo et respicere debere matrimonium «in fieri», quoad eiusdem sola elemneta essentialia*“.³ Každé tehdejší důstojné grémium muselo mít neustále před očima své prioritní zadání, týkající se věrného přenesení bohatého dědictví nauky II. vatikánského koncilu o manželství v stručných, syntetických normativních formulacích.

Zakončení legislativního procesu nepřineslo proto žádná překvapení. Je-li pravda že, ve shodě s intencí autorů kodifikace, definice manželství získala v Kodexu z roku 1983 deskriptivní formu, pak ve světle výše citované direktivy se stejně odůvodněný zdá i názor, že v kánonu 1055 § 1 zůstala vytýčena – neodpovídající striktně požadavkům nauky – normativní definice manželské archy úmluvy (vzdálená od „konečného“ pojetí, otevřená potenciálnímu sociokulturnímu a religioznímu vývoji pojednávané skutečnosti)⁴. V tomto kontextu zvlášť velkého významu nabývá smysl hlavní formulace identifikující „*substantia matrimonii*“ s nezbytnými historicko-doktrinálními konotacemi a také okolnostmi jejího výběru během procesu reformy „*ius matrimoniale*“.

Cílem úvahy je proto otázka – jaké meritorní významy je třeba spojovat s „*consortium totius vite*“ v kánonu definujícím manželství v Kodexu Jana Pavla II.

VII. „*Foedus*“ jako klíčový pojem církevní manželské doktriny

Obnovený personalistický model instituce manželství, prezentující bohatství osobních, duchovně – náboženských a církevních obsahů, našel svůj bezprostřední výraz v mnoha pojmových konstrukcích koncilní konstituce *Gaudium et spes*, jako například: „*communitas coniugalis et familiaris*“, „*communitas amoris*“, „*una caro*“, „*intima personarum atque operum coniunctio*“, „*utpote mutua duarum personarum donatio*“, „*totius vite consuetudo et communio*“, a také v pojmu „*coniugale consortium*“ použitým v č.11 dekretu *Apostolicam actuositatem*. Ovšem nejdokonalejší záznam této doktriny představuje formulace z č. 48 zmíněné konstituce: „*Intima communitas vite et amoris coniugalis*“, a „*Creatore condita suisque legibus instructa, foedere coniugii seu irrevocabili consensu personali instauratur*“.

Hodnota současného vyjádření magistera tkví v takové koordinaci dynamických a strukturálních (statických) aspektů manželství, že zcela mizí obraz někdejší materialisticko-smluvní instituce. Zejména v záležitosti definice klíčové role pojmu „manželského soužití“ v popisu osobního aktu konstituujícího manželství („*actus essentialiter amarus*“), rozhodnutí vylučující diktát vnějšího sociálního faktoru, formujícího obraz „služebné“ – ve prospěch lidského společenství - instituce prokreativní („*merum instrumentum procreationis*“), vyznačující se výrazným personálním, a postupně antipersonálním stigmatem. Předpoklady takovému hodnocení dávala dřívější definice příčiny působící manželství, obsažená v Kodexu

² „*Comunicationes*“ 1977, 9, s. 122.

³ „*Comunicationes*“ 1978, 10, s. 125.

⁴ Srov. M. F. Pompedda, *Annotazioni sul diritto matrimoniale nel nuovo Codice canonico*.

z roku 1917, ve kterém místo milostného oddání se sobě osob zaujala smlouva se specificky popsáním předmětem: „právem na tělo“ manžela/ky“. Zatímco pojem „*foedus coniugii*“, vědomě užitý ve vzpomenuté pasáži konstituce, dovoluje integrovat trvalý rozměr instituce („*institutum matrimoniale*“), jednou pro vždy stanovené Tvůrcem a zcela nezávislé na lidském soudu s neabstraktním, originálním ve svém historicko-existenciálním dynamismu aktem jednoty osob – „hluboké shody (soudržnosti) života a manželské lásky“ muže a ženy. Již v tomto kontextu bije do očí napadená bezradnost staré smluvní terminologie.

Zřetelně vidíme, že nahrazení koncilovým magisteriem starého pojmu „*contractus*“ pojmem „*foedus*“ nebylo úkonem jen symbolickým. Nevyvratitelným se dnes zdá fakt, že s novou pojmovou změnou je třeba spojit rozhodující intenci otců koncilu a totiž provedení modelové transformace manželství. Opuštění „smluvního modelu“ rozhodně neznamená zpochybnění zásady „*matrimonium facit partium consensus*“. Smysl tohoto rozhodnutí determinovala nutnost definitivního překonání – méně nebo více ostrého ve společenském (sociálním) vnímání – obrazu „chladné“ instituce, lhostejné k integrálně chápanému subjektivnímu dobru muže a ženy, povolání k budování manželského „*communio personarum*“, tedy základní lidské jednoty, jejíž úkol (účelnost) nelze omezit do izolovaných funkcí tělesně-rozmnožovacích. Přijetí modelu soužití (namísto modelu smluvního) znamenalo jasnou doktrinní deklaraci, že v aktu uzavření manželství nejde pouze o předávání a zdůvodnění formálně definovaných práv, ale o vzájemné oddání se (odevzdání se) osob. Vnitřní pravda aktu soužití manželské lásky - a především úplnost osobního daru („*donum totale*“) jakož i jeho imanentně implikovaná neodvolatelnost – tvoří od té doby ontický fundament a vztažný bod obsahových rámců „*intima communitas vitae et amoris coniugalis*“.

O co těžší je dnes – ve světle nauky pastorační konstituce O církvi v dnešním světě -dále držet tezi, že přirozené manželství je smlouvou, to se ve vztahu k sakramentálnímu svazku zdá jednoduše nemožné. Oporou pro tak jednoznačné mínění jsou tři další pasáže 48. čísla této konstituce, vnášející do manželské doktríny zásadní teologický obsah. V těchto textech je skrze zvýraznění biblických konotací (jako tomu bylo ve výše popisovaném fragmentu *Gaudium et spes*) prvoplánový význam dáván pojmu „*foedus*“.

V prvním fragmentu, připomínajícím Ježíšovu nauku o „počátku“, otcové koncilu připomínají, že muž i žena „skrze manželské soužití «již nejsou dva ale jedno tělo»“. Kontext citovaného rozhovoru Ježíše s farizeji obsahuje důležité implikace. Manželská jednota („*una caro*“) vzniká v soužití lásky podle logiky ekonomie stvoření. Jestli tedy Bůh, v díle stvoření „k obrazu Božímu“, vytyčil „manželské přijímání“ jakoby z trinitárního tajemství „My“ a již v prvním společném soužití muž a ženy trvale navrátil do svého tajemství, implikace tohoto faktu se zdají být nedoceny. Poněvadž v záležitosti „*foedus coniugale*“ muž a žena již nejsou dvojice osob, ale stávají se jedním, tak že osobní „my“ je odlišné od obvyklé sumy dvou osob, lidská vůle je příliš slabá, aby autonomně zahájila existenci nového života. A proto Trojjediný Bůh - Tvůrce instituce manželství v tajemství lidského „počátku“, nutně zůstává Tvůrcem každého jednotlivého manželského svazku.

Díky zdůraznění eklesiologického rozměru „*sacramentum matrimonii*“ zbylé dva fragmenty pastorální konstituce o Církvi v současním světě podstatně (onticky) spojují „*foedus matrimoniale*“ křesťanských manželů s Novým a Věčným soužitím Krista-Snoubence s Církví-Snoubenkou. Na základě křtu svatého, té speciální sedmé svátosti, se svazek lidských snoubenců stává čímsi více než pouze „naturálním“ znamením milostného soužití Boha s lidmi. Podle nauky otců koncilu – v další pasáži 48. čísla *Gaudium et spes* – tak jako kdysi na „počátku“ Bůh vyšel vstříc svému lidu se soužitím lásky a věrnosti, tak dnes Kristus-Snoubenec Církve vychází vstříc křesťanským manželům skrze svátost manželství. Důležitost tohoto vyjádření

nenechává pochyby. Toto centrální místo manželství v řádu stvoření je skrze Krista radikálně potvrzeno v ekonomii vykoupení a - co následuje - ono neobyčejné soužití pokřtěných, v celé dynamice svého poslání, se jeví jako par excellence aktualizace „*sacramentum Ecclesiae*“, tj. svátosti spojení (společenství) s Bohem v Ježíši Kristu.

Tak jako v mysteriu vykoupení samotné soužití a jeho znaky: láska a věrnost jsou vyjádřeny způsobem definitivním a neodvolatelným, tím samým způsobem Spasitel touží rozšířit svoji jednotu s Církví („*communio Ecclesiae*“) skrze sakramentální přítomnost v manželském „*communio personarum*“. Proto - jak říká další vzpomínaný fragment pastorální konstituce O Církvi - činí On manželství obrazem i účastenstvím ve svém milostném soužití s Církví. Udělujíc manželům dar nerozlučného společenství, Božský Snoubenec ustanovuje znamení (a současně požadavek) lásky absolutně věrné, kterou chová k Církvi, své Snoubence.

Otci koncilu konsekventně utvořená kristo-církevně-centrická vize soužití manželské lásky („*kirchliche Existenzform*“) nachází svůj vrchol v 11. čísle konstituce *Lumen gentium*. Křesťanští manželé mocí svátosti manželství a v duchu víry tak dalece mohou aktualizovat („*significant atque participant*“) mystérium sjednocení a plodné lásky mezi Kristem a Církví, že jejich „*foedus matrimoniale*“ se stává pravým základem „domácí Církve“. Tuto myšlenku znamenitě rozvíjí Jan Pavel II., když učí: „*Křesťanská rodina je do té míry vepsána do tajemství Církve, že se, svým způsobem, stává účastníkem spasitelného poslání samotné Církve: křesťanští manželé a rodiče, v síle svátosti »v pro sebe specifickém stavu a řádu života mají vlastní dar uprostřed Božího Lidu«. Proto nejen dostávají Kristovu lásku, stávajíce se společenstvím «spásy», ale jsou současně povoláni předávat bratřím tu samou Kristovu lásku, stávajíce se tak společenstvím »spasitelným«. Tak tedy křesťanská rodina, se stává ovocem a znamením nadpřirozené plodnosti Církve, stává se symbolem, svědectvím a účastníkem mateřství Církve*“.

Motivována předpoklady vycházejícími z adekvátní antropologie a teologie Vaticanum II. změna orientace ve vnímání a popisu skutečnosti manželství, s klíčovou pozicí, jaká je přiznávána pojmu „*foedus*“, měla přinést zásadní změnu v zásadním-formálním popisu „*matrimonium canonicum*“ skrze Papežskou komisi pro obnovu Kodexu.

VIII. „*Coniunctio*“ – „*communio*“ – „*consortium*“ v právní identifikaci „společenství celého života“

Na plenárním zasedání v roce 1977 kardinálové, členové Pontifikální Komise zahájili rozhodování o přijetí v budoucím kodexu popisované definice manželství, doporučili možnost použít v nové „*definitio seu descriptio matrimonii*“ jeden ze tří termínů fungujících v kanonické tradici. Důležité kritérium tvořila podmínka, aby vybraný termín dával srozumitelný výraz přítomnosti osobního elementu v právní struktuře manželství. V tomto kontextu kardinálové poukázali na významovou blízkost pojmů: „*coniunctio vitae*“, „*communio vitae*“ a „*consortium vitae*“.

Tento krok Papežské Komise, anoncovaný v jejím oficiálním periodiku „*Communications*“ - v lakonických vyjádřeních předsedajícího kard. P. Felici a notáře F. Voto - mohl vzbudit dojem, že tři vyjmenované pojmy budou používány synonymně. Ovšem zcela rozdílné závěry můžeme získat z informací (rovněž zveřejněných v „*Communications*“) o samotném procesu kodifikace „*ius matrimoniale*“ - v oblasti hledání nové, adekvátní definice kanonického manželství. Již na počátku reformy, jednoznačné mínění konzultorů sdružení „*De Matrimonio*“ o tom, že onen přirozený svazek nemusí být pojímán skrze vztah k dřívějším „*finis matrimonii*“ (cílů „prvořadých“ a „druhořadých“), doprovázelo rozhodnutí, aby při recepci koncilového myšlení byla přijata definice navazující na kanonickou tradici: „*intima totius vitae coniunctio*“. Co je důležité, během dalších legislativních prací -

v diskusi nad kán. 243, Schématu z roku 1975 – vůči návrhu nahradit ve výše uvedené formulaci slovo „*coniunctio*“ slovem „*communio*“ nebo „*consortium*“, se většina konzultorů bránila provedení rychlého terminologického výběru, vpomáhající si i zásadními argumenty.

Určitou obtíž rodí odpověď na otázku, jakými konkrétními předpoklady či podmínkami se řídila komise, když nedlouho potom rozhodla o záměně v dalším Schématu „*De sacramentis*“ z roku 1980 termínu „*coniunctio*“ (ve zmíněné definici manželství) na termín „*communio*“. Formulace „*totius vite communionem*“ v prvním kánonu projektovaného manželského práva se však také nedočkala konce reformy. Teprve z *Relatio complectens* (1980), které zůstává svědectvím další etapy kodifikace, se dozvídáme o motivech definitivního přijetí formule: „*totius vite consortium*“. Šlo zejména o vyhnutí se dvojznačnosti, kterou v sobě nesl – jinak teologicky relevantní – termín „*communio*“. Výhrady zrodilo dosavadní nekonekventní užívání tohoto termínu ve Schématech. Nicméně, kvůli přesnosti, je třeba zdůraznit, že redaktoři kodexu s rozvahou rozhodli dát přednost termínu („*consortium*“), poněvadž – podle jejich názoru – nejlépe vyjadřuje společný manželský život a také nachází větší oporu v právní tradici.

Hledání adekvátní formy pro překlad do jazyka kanonického práva skvělé definice manželství z pastorační konstituce O Církvi: „*intima communitas vite et amoris coniugalitatis*“ a dalších podobných, dříve vzpomenutých koncilních definic, nebylo jednoduchým úkolem. Proto komise, směřována oprávněnou intencí, aby do charakteristiky „*institutum matrimoniale*“ vybrala jednu z formul, které nepřetržitě fungují v kanonické tradici (od jejich přijetí v římském právu), hodlala komise učinit svůj výběr optimálně srozumitelným. Znamenalo to v praxi, že další do reformy adaptované pojmy („*coniunctio*“, „*communio*“, „*consortium*“) z jedné strany nemohly pozbyť své tradiční zřetelnosti a terminologické preciznosti, z druhé strany zase nemohly, v jejich obnoveném „doktrinálním“ adoptování, zohlednit veškerou osobní a kulturně-sociální, materiální i religiozně-duchovní (spirituální, sakramentální, eklesiální) strukturu popisované skutečnosti.

V každém směru zdůvodnění bylo přímým navázáním Komise na klasické definice „*Corpus Iuris Civilis*“: Ulpiana a Modesta také využíváním do prvního pokusu kanonického pojetí definice manželství (ve Schématu 1975) termínu „*coniunctio*“, který se objevuje v obou definicích. Konzultoři komise se dost dlouho vyjadřovali za preferenci náležející „fundamentálnímu pojetí římských definic“, poněvadž převažovalo mínění, že toto tradiční pojetí nejlépe vystihovalo „*statum fieri*“ manželství. Jakkoli, ve světle římského práva, „*coniunctio maris et foeminae*“ bylo vždy nazíráno ve spojení s jeho přirozeným zaměřením na potomstvo („*filiorum quarendorum causa*“), kde přece jen historicky náleží „*coniunctio*“ s širokým sémantickým záběrem, srozumitelnost dovolovala komisi spojit „*intima totius vite coniunctio*“ s druhým „*ordinatio naturale*“ – vystihujícím vedlejší právní hodnotu manželské lásky – zejména orientaci na dobro manželů („*ordinatio ad bonum coniugum*“).

Nemění to nic na faktu, že v souvislosti s takto obnovenou „definicí“ manželství, v komentářích význačných kanonistů se objevily odůvodněné pochybnosti, zda formule „*intima totius vite coniunctio*“ umožňuje radikální zdůraznění duchovního rozměru manželství. Je proto třeba souhlasit s názorem, že pojem „*coniunctio*“ se ukázal nejen jako příliš všeobecný, a tím pádem málo precizní, ale především významově velmi ubohý v poměru k paralelnímu koncilnímu termínu „*communitas*“. O již zmíněném rozhodnutí o pojmové konverzi mohl tedy rozhodovat fakt, že „*coniunctio*“, zbavené doplňujících charakteristik, se stejně dobře hodilo k identifikaci různých forem takových svazků, které jsou naprosto zbaveny rozměru etického a náboženského.

Právě výše uvedená skutečnost umožnila, alespoň částečně, vyřešit problém premis, jakými se orientovala papežská Komise pro obnovu kodexu, dávající na místo „*coniunctio*“ nový termín: „*communio*“. Je třeba zdůraznit, že se to stalo v době, kdy konzultori Komise rozhodli spojit do jednoho kánonu, otevírajícím „*ius matrimoniale*“, dosavadní obsah normy regulující rovinu sakramentální „*matrimonium canonicum*“ (kán. 242), s definicí manželství jako instituce přirozeného práva (kán. 243 § 1). Charakteristickým faktem je, že v takto zredigované definici „*in obliquo*“ našly vedle sebe místo dva nově uváděné (v tomto místě) termíny: „*foedus*“ a „*communio*“, které v jedné normě, po překonání neodůvodněné dvojkolejnosti pojetí, měly lépe identifikovat osobní a sakramentální strukturu kanonického manželství.

Již ve světle samotné etymologie, nově přijatý termín („*communio*“) ukazoval hlouběji vnitřně-duchovní elementy manželství, které stopy koncilních myšlenek „*de matrimonio*“ chtěly zhodnotit v procesu kodifikace. Latinské „*communio*“ pochází přece od slova „*communis*“, složeného z předpony „*cum*“ a podstatného jména „*munus*“ (schopnost, úkol, povinnost, služba). Termín „*communio*“ znamená tedy spoluúčast – skrze komunikaci a participaci – na obdrženém daru a také nerozlučně s tím spojenou služebnou jednotu (totožnost) úkolů (povinností).

Všechny důležité významy měl odehrát především fakt, že dříve nosnost a významovou hodnotu pojmu „*communio*“ nově odhalili otcové koncilu, činíce z něj – v optice teologie soužití – základní eklesiologický princip, popisující hluboké mystérium Církve. Konsekventně, v novém striktně teologickém pojetí, pokoncilní kanonistika si všimla, pro popis církevního „*ius communionis*“ klíčové, formálně – kanonické zásady. Zdálo se tedy něčím samozřejmým, že papežská Komise pro obnovu kodexu – motivována eklesiologickou myšlenkou – vypracovala definitivní termín, který při hodnocení vnějších mezilidských právních vztahů identifikoval vnitřní spojení lásky („*caritas*“) a milosti. Provedením tohoto a ne jiného terminologického výběru autoři reformy fakticky zdůraznili „církevnost“ mise (úkolů a povinností) křesťanských manželů jako důsledek – stejně ekleziálně chápáné – jejich komunikace a participace na darech (přirozených i nadpřirozených). Tak tedy výběr formulace: „... *foedus quo vir et mulier intimam inter se constituunt totius vite communionem* ...“ se jasně připisoval té logice, která na druhém vatikánském koncilu dala podnět nazvat rodinu pocházející z takového manželství „domácí církví“.

Výše zaznamenané výhrady k nedostatku pojmové preciznosti „*communio*“ měly mít vliv na rozhodování o ještě jedné změně v definici „společenství celého života“. Nakonec totiž v kodexové definici manželství (kán. 1055 § 1) – korelativně s „*matrimoniale foedus*“ (ve významu příčiny tvořící manželství) – se objevila formule „*totius vite consortium*“, obsahující sémanticky komplex podstatných práv a povinností manželských („*matrimonium ipsum*“). I v tomto případě nebyly bez významu historicko-etymologické konotace, spojené s trvalým zakořeněním termínu „*consortium*“ v tradici. O nepochybné vhodnosti tohoto termínu pro fórum kanonického práva manželského předem rozhodlo jeho bezprostřední odvolávání se na sféru volní v aspektu konstituování se manželství. Shodně s výmluvností pojmu „*consortium*“, mezilidská jednota „*in matrimonio*“, zakládající stejně tak lidskou důstojnost snoubenců: muže a ženy, je skoncentrována kolem společného projektu („*cum*“) dělení osudu („*sors*“) manželského tudíž realizací „*bona matrimonii*“, s výrazným akcentem na plnost a definitivnost této jednoty.

Význam předložených kvantifikátorů ve formulaci „*totius vite consortium*“ podtrhuje doplňující definice „*totius*“, kterým komise vědomě nahradila „*omnis*“ z římské definice. Tak jako slovo „*omnis*“ se zdá více přiléhavější pro množstevní popis předmětů obsahu obchodní smlouvy („*aspektus qualitativus*“), tak slovo „*totius*“, vztahující se k lidskému řádu, skvěle dodává intenzitu vzájemného

lidského(osobního) daru v manželství („*aspectus qualitativus*“), tj. úplnost odevzdání se muže i ženy, a současně – totálnost jejich interpersonálního vztahu v rozměru nejen materiálním, ale i duchovním. Zde má však neocenitelnou roli pojem „*foedus*“. Zůstává v sémantické interferenci s pojmem „*consortium*“, ve vztahu k „hlubokému společenství života a lásky“ křesťanských manželů, dává „*totius vitae consortium*“ široce rozuměný sakrálně –náboženský charakter.

IX. Závěr

Z četby pastorační konstituce O církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* (č.47-52) a dogmatické konstituce o Církvi *Lumen gentium* (č. 11) se vynořuje celkový obraz manželství, který stále udivuje bohatstvím teologických obsahů: lidsko-etických, církevně-společenských, a konečně soteriologických. Úmyslně se dnes manželská doktrína koncentruje na formulaci: „*intima communitas vitae et amoris*“ (manželství), jehož specifickou kulminací je „*ecclesia domestica*“ (křesťanská rodina). Jakýmsi můstkem a pojátkem spojujícím sémantické oblasti obou skutečností je biblický pojem „*foedus*“.

Právě takovou pastorální pravdu o manželství chtěla předat v jazyku kánonů Papežská komise pro obnovu kodexu. Je třeba uznat, že použití tradiční formule „*consortium totius vitae*“ společně s „*matrimoniale foedus*“ bylo zcela zásadní. Probádání procesu kodifikace dovoluje však soudit, že pro plnější identifikaci bytí manželství, v kontextu vzájemného odevzdání se manželů k realizaci cílů: „dobra manželů“ a „dobra potomstva“, zdá se nutné nejen prohloubení významu pojmu „*consortium*“, ale také pojmu „*communio*“.

Prameny:

- PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schéma documenti pontificii quo disciplina canonica de Sacramentis recognoscitur*, Typis Polyglottis Vaticanis. 1975
- M. F. POMPEDDA, *Annotazioni sul diritto matrimoniale nel nuovo Codice canonico*.
- Z. GROCHOLEWSKI, M. F. POMPEDDA, C. ZAGGIA, *Il matrimonio nel nuovo Codice di Diritto Canonico. Annotazioni di diritto sostanziale e processuale*, Padova 1984.
- G. MANTUANO, *La definizione giuridica del matrimonio nel magistero conciliare. L'amore coniugale, Annali di dottrina e giurisprudenza canonica*, ed. V. FAGIOLO, vol. I, Città del Vaticano 1971.
- U. NAVARRETE, *Structura iuridica matrimonii secundum Concilium Vaticanum II. Momentum iuridicum amoris coniugalis*, Roma 19942.
- O. GIACCHI, *Il consenso nel matrimonio canonico*, Milano 19683.
- Stankiewicz, *Rilevanza canonica della comunione coniugale, Vaticano II: bilanci e prospettive. Venticinque anni dopo (1962–1987)*, Assisi 19882.
- M. KAISER, *Kirchliches Ehe recht im Lichte kirchlicher Ehelehre*, „Theologie und Glaube“ 1989.
- PASTWA, *Teologiczno-antropologiczny fundament jedności i nierozzerwalności – istotnych przymiotów małżeństwa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 2004, 47, čísla 1/2.
- W. AYMANS, *Gleichsam häusliche Kirche. Ein kanonistischer Beitrag zum Grundverständnis der sakramentalen Ehe als Gottesbund und Vollzugsgestalt kirchlicher Existenz*, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 1978.
- Z. GROCHOLEWSKI, *De „communione vitae” in novo Schemate „De matrimonio” et de momento iuridico amoris coniugalis*, „Periodica” 1979.
- D. E. FELLHAUER, *The „Consortium omnis vitae” as a Juridical Element of Marriage*, „Studia canonica” 1979.
- CAFFARRA, *Lateologia del matrimonio con riferimento al C.I.C., Teologia e Diritto canonico*, Città del Vaticano 1987.
- G. LO CASTRO, *Il „foedus matrimoniale” come „consortium totius vitae”*